

MAHMUDXO'JA BEHBUDIYNING ILMIY TADQIQ QILISH VA TARG'IB ETISH, IZLANISH OLIB BOORISH

Odiljonova Durdona Nodir qizi

*O'zbekiston jurnalistika va ommaviy
kommunikatsiyalar universiteti 3-kurs talabasi,
O'zbekiston milliy teleradiokompaniyasi muxbiri*

Annostatsiya. *Maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning publitsistik ijodida keltirilgan diniy qarashlari, ma'naviy-ma'rifiy g'oyalari haqida so'z boradi. O'sha davr adabiyotining dinga munosabati va hozirgi davr adabiyotidagi diniy qarashlar o'rtasidagi tafovut yoritib beriladi.*

Kalit so'zlar: *publitsistika, jadidchilik, iqro, Qur'oni karim, rasul, payg'ambar, muftiy, Ahmad Lutfiy Qozonchi, Alixonto'ra Sog'uniy.*

Mutaxassislar milliy uyg'onish davri deb ataydigan XIX asr oxiriXX asr boshlaridagi adabiy jarayonni, bu davrda yashab faoliyat ko'rsatgan, millatni yuksak madaniyat va ma'rifatga tar g'ib etgan ma'rifatparvar ijodkorlar, ayniqsa, Turkiston jadidchiligining karvonboshisi Mahmudxo'ja Behbudi merosini o'rganish bugungi kunda ayniqsa ahamiyatga ega. Mahmudxo'ja Behbudi publitsistik merosini birinchilardan bo'lib o'rgangan olim professor Begali Qosimovdir. Olimning "Izlay-izlay topganim", "Milliy uyg'onish: ma'rifat, jasorat, fidoyilik" kabi monografiyalarida, uning rahbarligida yozilgan oliy o'quv yurtlari uchun "Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti" darsligida jadidpublitsistikasi, jumladan, Mahmudxo'ja Behbudiyning publitsistik maqolalarida ko'tarilgan muammolar keng va atroflicha o'rganilgan. Mutafakkir asarlarida diniy va milliy masalalarining yoritilishi masalasi yuzasidan ham e'tiborga loyiq fikrlar aytilgan. Jadidchilik adabiyotimizning yirik vakillaridan biri bo'lgan Mahmudxo'ja Behbudi juda bilimli, zakovatli, taqvodor va dindor inson bo'lgan. Behbudi 24 yoshidagi haj safaridan so'ng muftiy darajasiga yetishadi va bu safari orqali Behbudiyning dunyoqarashi butunlay o'zgaradi. Haj ziyoratidan so'ng dunyo kezib ko'rgan-kechirganlarini maqola shaklida har xil gazeta va jurnallarda chop ettira boshlaydi. Mahmudxo'ja Behbudi XX asrning eng yorqin publitsistlaridan biri edi. Behbudiyning o'zi tomonidan nashr etilgan va bosh muharrirlik qilgan "Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnalida chop qilingan maqolalari o'sha davr jamoatchiligi tomonidan zo'r qiziqish bilan qarshilangan. Uning yozgan maqolalarini butun O'rta Osiyo va Yevropaning ayrim davlatlari ham o'qib chiqar edi. Behbudi millat erkinligi, yurt taraqqiyoti va yoshlarning ongini oshirish maqsadida diniy, ilmiy va ma'rifiy maqolalar chiqarishga ko'proq e'tibor qaratgan edi. Behbudi chor Rossiyasi ilm va ma'rifat egalarini har tarafdin siquvga olayotgan davrda yashaganligiga qaramay, o'zining marifiy va diniy qarashlarini qo'rqmasdan ommaga havola eta oldi. Behbudi maqolalarining mavzu ko'lami juda keng bo'lib, uning diniy mavzudagi maqolalari jamiyatning diniy ilmini oshirishga

mo'ljallangan edi. Shunday maqolalaridan biri "Qur'oni karim tarixiga bir nazar" maqolasidir. Behbudiyning bu maqolasida Qur'oni karimning paygambarimiz Muhammad (s.a.v)ga qaytarzda nozil bo'lishidan boshlab, uni xalifalar kitob holiga kelturguniga qadar bo'lgan voqealar haqida bayon qilinadi. Bu maqola orqali biz Behbudiyni Qur'oni Karimni juda yaxshi bilganligini, diniy ilmni chuqur o'zlashtirgan insonbo'lganligini bilib olishimiz mumkin.

Jadidshunos Begali Qosimovning ta'kidlashicha: —"Mahmudxo'ja Behbudiy XX asr bo'sag'asidagi Turkistonning orzu-armonlaridan biri sifatida maydonga keldi. U o'z davrining ijtimoiy-siyosiy harakatlarida faol qatnashgan eng yirik namoyandasi, yangi zamon o'zbek madaniyatining asoschisi edi. Turkiston jadidlarining tan olingan rahnamosi. Mustaqil jumhuriyat g'oyasining yalovbardori, yangi maktab g'oyasining nazariyotchisi va amaliyotchisi, o'zbek dramachiligini boshlab bergan birinchi dramaturg, teatrchi, noshir, jurnalist edi"

Mashhur davlat arbobi Fayzulla Xo'jaevning Behbudiy haqidagi bu so'zlarida zarracha mubolag'a yo'q. Zero, —Mahmudxo'ja Behbudiy siyosatshunos va publisist, adib va pedagog, noshir va jurnalist sifatida keng qamrovli faoliyat olib bordi. Har bir ishida bosh mezon millat va milliyat masalalari bo'ldi||

1913 yildan Behbudiy matbuot ishlari bilan shug'ullanadi. Apreldan —Samarqand|| gazetasini chiqaradi. Gazeta turkiy va forsiy tillarda, haftada ikki marta, dastlab ikki, so'ng to'rt sahifada chop etilgan. 45 ta sonidan keyin moddiy tanqislik tufayli chiqishi to'xtagan. O'sha yilning 20 avgustidan u —Oyna|| jurnalini chiqara boshlaydi. Mahmudxo'ja Behbudiy matbuotda publisistik maqolalari bilan muntazam chiqish qila boshlaydi. Uning maqolalarida zamonasining o'tkir ijtimoiy-siyosiy muammolari ko'tarilgani ma'lum.

Mahmudxo'ja Behbudiyning ustozlari Ismoilbek Gasprinskiy 1895 yilda yozgan maqolalaridan birini —G'oya|| deb atagan edi. Uning fikricha, —Xalqlar hayotidagi barcha buyuk voqealarning tag-zaminida u yoki bu g'oya yotadi. Eng ulug' kashfiyotlar, avvalo, ular haqidagi orzu-niyatlardan boshlangan. Islom g'oyalari yarim dunyoni bir hovuch arablar atrofiga birlashtirdi. Moskva atrofiga birlashuv g'oyasi qudratli Rossiyani maydonga keltirdi. Tenglik va ozodlik g'oyasi fransuzlar mavqeyini yevropada sarbaland qildi.

Behbudiy o'z davrining fidoyi, ma'rifatparvar, qo'rqmas va har qanday qiyinchiliklarga chidamli insonlardan edi. Maqola juda ham qaltis davrda yozilgan bo'lishiga qaramay, Behbudiy maqolani chop etishdan, uni ommaga taqdim etishdan hech ham cho'chimagan. U tariximizning g'oyat og'ir davrida yashagan. Behbudiyning publisist sifatida faolyati adib iste'dodining juda yorqin bir qirrasini tashkil etadi. U o'z fikrlarini aniq, ochiq va ravon yozadi. Behbudiy bu maqolasida "chunki asl din bu erdi", "asos dinimiz shul Qur'oni karimdur" degan so'zlari orqali o'z fikrini va o'z dinining qanchalik buyukligini, ulu g'vorligini hammaga, ayniqsa, chor Rossiya hukumatiga bildirib qo'ymoqchidek tuyuladi, mening nazdimda. Behbudiyning "Din va odat " maqolasida ham Islom dini asl din ekanligini boshqa dinlar bilan solishtirgan holda shunday deb yozadi: "Dunyog'a uch mingdan ziyod lison – til va bir mingdan ziyod din, mazhab borki, har biri o'zlarini haq va

boshqalarni botil biladur. Aqillik hakim va alloma odamlarni tahqiq va iqrorig'a qaraganda, dunyo dini islomdan boshqa aql va hikmatg'a muvofiq bir din yo'qdur" Ko'rinib turibdiki, Behbudiy o'zining maqolalari orqali xalqning diniy qarashlarini kengaytirib, mustahkamlamoqchi bo'lgan. Behbudiyning mana shunday jasorati va ma'rifatparvarlik g'oyalari, diniy ilmlarni qo'rqmasdan bayon eta olishi tufayli bizga juda ko'plab ma'lumotlar yetib kelgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Behbudiy, M. (2018). Tanlangan asarlar. II-jild. Akademnashr 49.
2. Behbudiy, M. (1997). Tanlangan asarlar. Toshkent. 209.
3. Sog'uniy, A. (2020). Tarixi Muxammadiy. Movarounnahr. 350.
4. Qosimov B. (1990). Behbudiy va jadidchilik. O'zbekiston adabiyoti va san'ati (01.26).
5. Qur'oni Karim "Alaq" surasi 1-5 oyatlar
6. Холиқова, Н. (2020). Ўзбек мумтоз адабиётида хотин-қизлар образининг бадий тадрижи (Ширин образи мисолида). Academic research in educational sciences, (3).
7. Kholikova, N. D. (2020). The genesis and poetic evolution of character Shirin. Alisher Navoi and the XXI century.
8. Djokhongirovna, K. N. (2020). The period of national awakening in uzbek poetry echo of the treasure voice of the nation. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(6), 4045-4054.
9. Холиқова, Н. (2020). 9-синф адабиёт дарсида ширин образини генезисига кўра ўрганиш. Science and Education, 1(Special Issue 2).
10. Kholikova, N. (2020). POETIC FEATURES OF UZBEK POETRY OF THE NATIONAL AWAKENING PERIOD. Theoretical & Applied Science, (4), 615-623.